

SHASHKA O'YINING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Nodirqulova Malika Ilhom qizi

Guliston Davlat pedagogika insitituti

Tabiiy fanlar fakulteti 20/24guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada shashka o'yinining inson intellektual rivojlanishiga ta'siri ilmiy-nazariy asosda o'rganiladi. Shashka qadimiy intellektual o'yin sifatida nafaqat ko'ngilochar mashg'ulot, balki tafakkurni rivojlantirish, strategik fikrlashni shakllantirish, diqqatni jamlash va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini oshirishda muhim vosita ekanligi yoritiladi. Maqolada shashkaning ta'lim jarayonidagi o'rni, bolalar va yoshlarning aqliy salohiyatiga ta'siri, shuningdek, uning ijtimoiy-madaniy ahamiyati haqida ilmiy mulohazalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *Shashka, intellektual rivojlanish, tafakkur, strategik fikrlash, mantiqiy qaror, o'yin madaniyati, ta'lim.*

Insoniyat tarixida intellektual o'yinlar alohida o'rin tutib kelgan. Qadimdan buyon turli xalqlar o'z madaniyati, an'analari va ijtimoiy hayotida shashka, shaxmat kabi o'yinlarni rivojlantirib, ularni nafaqat hordiq chiqarish, balki aqliy va ma'naviy tarbiya vositasi sifatida ham qadrlashgan. Ayniqsa, shashka o'yini o'zining oddiy ko'rinishiga qaramay, chuqur tafakkur, strategik yondashuv va mantiqiy hisob-kitoblarga asoslanganligi sababli intellektual o'yin sifatida keng e'tirof etilgan.

Bugungi kunda shashka o'yini yoshlarning tafakkurini rivojlantirish, ularda tahliliy fikrlash va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ta'lim muassasalarida shashkani qo'shimcha mashg'ulot sifatida joriy etish orqali o'quvchilarning diqqatini jamlash, xotira salohiyatini mustahkamlash va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Shashka o'yini bolalarda tezkorlik, sabr-toqat, qat'iyat va mantiqiy fikrlash kabi intellektual fazilatlarni shakllantiradi. Shuningdek, shashka insonlar o'rtasida ijtimoiy muloqotni mustahkamlash, bir-birini hurmat qilish, raqibga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish, qoidalarga rioya etishga o'rgatish kabi ijtimoiy tarbiyaviy jihatlari bilan ham ahamiyatlidir. Shu boisdan, shashka o'yini nafaqat ko'ngilochar mashg'ulot, balki jamiyatning intellektual va ma'naviy salohiyatini yuksaltirish vositasi sifatida qadrlanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv davrida yoshlarning intellektual rivojlanishi, ularning mantiqiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini kuchaytirish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Shashka o'yini esa ana shu maqsadlarga erishishda samarali pedagogik va psixologik vositalardan biri bo'lib, bugungi kunda nafaqat sport turi, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega intellektual mashg'ulot sifatida ham keng imkoniyatlarga ega.

Shashka o'yini qadimiy davrlardan beri insoniyat tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilib kelayotgan intellektual mashg'ulotlardan biridir. Ushbu o'yin dastlab oddiy ko'ngilochar mashg'ulot sifatida shakllangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan uning insonning aqliy salohiyatini oshirishdagi o'rni tobora chuqurlashgan. Shashka taxtasidagi har bir yurish insondan nafaqat tezkorlikni, balki mantiqiy fikrlashni, strategik reja tuzishni va natijalarni oldindan ko'ra olish qobiliyatini talab qiladi. Shu boisdan, shashka o'yinining intellektual rivojlanishga ta'siri haqida ilmiy nuqtai nazardan so'z yuritish katta ahamiyatga ega.

Avvalo, shashka o'yinining oddiy va tushunarli qoidalari uni keng ommaga yaqinlashtirgan. Har bir o'yinchi oddiy donalardan foydalanib, qarshi tarafni yengishga intiladi. Ammo bu oddiylik o'yinni soddalashtirmaydi, balki inson tafakkurini murakkab qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb qiladi. Chunki o'yin davomida yuzaga keladigan vaziyatlar ko'p qirrali bo'lib, o'yinchidan tezkorlik, aniqlik va puxta rejalashtirishni talab etadi. Bu esa shashkaning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini yanada oshiradi.

Shashka o'yinining intellektual rivojlanishga ta'sirini bir nechta yo'nalishlarda tahlil qilish mumkin. Birinchi navbatda, u mantiqiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. O'yinchi o'z yurishini amalga oshirayotganda, raqibning keyingi yurishini oldindan hisobga oladi, ehtimoliy kombinatsiyalarni ko'zdan kechiradi va harakatlarni muvofiqlashtiradi. Bu jarayon insonning tahliliy fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi. Shashka orqali bola ham, kattalar ham o'z tafakkurini mashq qildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, shashka strategik fikrlashni rivojlantiradi. O'yin davomida faqat bir yurishni emas, balki bir nechta yurishlarni oldindan rejalashtirish zarur bo'ladi. O'yinchi o'z maqsadiga erishish uchun taxtadagi donalar joylashuvini nazorat qiladi, zarur hollarda qurbonlik qilish orqali yirik g'alabaga erishadi. Bu esa strategik tafakkurni, ya'ni uzoq muddatli rejalar tuzish va ularni amalga oshirish qobiliyatini mustahkamlaydi. Hayotiy jarayonlarda ham shunday strategik fikrlash muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u insonni to'g'ri qarorlar qabul qilishga, imkoniyatlardan unumli foydalanishga o'rgatadi.

Uchinchidan, shashka diqqatni jamlash va xotirani rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. O'yinchi o'yinda muvaffaqiyat qozonishi uchun taxtadagi barcha donalar joylashuvini, oldingi yurishlarni va ehtimoliy kombinatsiyalarni eslab qolishi kerak bo'ladi. Bu jarayon xotira kuchini oshiradi, insonni mayda detallarni ham nazardan qochirmaslikka o'rgatadi. Diqqatni jamlash esa o'quv va ish faoliyatida samaradorlikni ta'minlovchi muhim jihatlardan biridir.

Shashka o'yini ijodkorlik qobiliyatini ham rivojlantiradi. Har bir o'yin yagona ssenariyga ega emas, balki turli vaziyatlarda yangicha yondashuvlarni talab qiladi. O'yinchi mavjud qoidalardan kelib chiqib, o'zining yangicha kombinatsiyalarini, noodatiy strategiyalarini ishlab chiqadi. Bu jarayon insonning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi, muammolarga ijodiy yechim topish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shashka shu jihatdan ijodkorlikni rag'batlantiruvchi intellektual mashg'ulotdir.

Bundan tashqari, shashka o'yini sabr-toqat va qat'iyatni tarbiyalaydi. O'yin davomida o'yinchi bir necha yurish davomida maqsadiga erisholmasligi mumkin, lekin sabr bilan davom etishi natijada g'alabaga olib keladi. Bu holat hayotiy vaziyatlarda ham muhim o'rin tutadi, chunki inson ko'plab maqsadlarga qisqa vaqt ichida emas, balki izchil mehnat va qat'iyat orqali erishadi. Shashka shu tarzda insonni ruhiy barqarorlik va sabr bilan harakat qilishga o'rgatadi.

Shashkaning yana bir muhim xususiyati – ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashdagi o'rnidir. Bu o'yin ikki kishi o'rtasida o'ynaladi va raqobat muhitini yaratadi. Ammo raqobat adolatli bo'lishi, qoidalarga rioya qilinishi, raqibga hurmat bilan munosabatda bo'linishi talab etiladi. Shu jihatdan shashka o'yinchilarga ijtimoiy etiket, o'zaro hurmat, halollik kabi fazilatlarni singdiradi. U bolalarda ham, kattalarda ham ijobiy ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shashka o'yinining ta'lim jarayonidagi o'rni ham alohida e'tiborga loyiqdir. Ko'plab mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham shashka maktabdan tashqari mashg'ulotlar sifatida o'rgatilmoqda. Bu orqali o'quvchilarning tafakkuri rivojlantiriladi, ular matematika, mantiq va boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham yuqori natijalarga erishadi. Chunki shashka orqali shakllangan strategik va mantiqiy fikrlash ko'nikmalari boshqa o'quv faoliyatida ham o'z aksini topadi.

Bugungi kunda shashka o'yinining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar tufayli shashka dasturlari, mobil ilovalar va onlayn musobaqalar keng ommalashgan. Bu yoshlarni kompyuter texnologiyalaridan ijobiy maqsadda foydalanishga, intellektual o'yinlarga qiziqishini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro shashka federatsiyasi faoliyati, xalqaro turnirlar ham ushbu o'yin nufuzi va intellektual salohiyatini yanada oshirib kelmoqda.

Shashka o'yini insonning intellektual rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega. U tafakkurni, xotirani, diqqatni, strategik va ijodiy fikrlashni, sabr-toqatni shakllantiradi. Shu boisdan shashkani ta'lim jarayonida, oilaviy muhitda va jamiyat miqyosida yanada keng targ'ib etish, yoshlarni bu o'yinga jalb qilish intellektual salohiyatni yuksaltirishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Shashka o'yini qadimiy intellektual meros sifatida bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, shashka inson tafakkurini rivojlantirish, mantiqiy va strategik fikrlashni shakllantirish, diqqatni jamlash va xotirani mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. O'yin jarayoni o'yinchidan oldindan reja tuzish, natijalarni taxmin qilish, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topish kabi qobiliyatlarni talab etadi. Bu esa shashkani nafaqat sport turi, balki ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega intellektual mashg'ulot sifatida e'tirof etish imkonini beradi.

Shashka yoshlarning aqliy salohiyatini oshirish, ularni sabr-toqat, qat'iyat va irodaga o'rgatish bilan birga, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Raqibga hurmat bilan munosabatda bo'lish, qoidalarga rioya qilish va halollik kabi fazilatlarni singdirishi orqali shashka jamiyatda sog'lom muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi globallashtiruv davrida yoshlarning intellektual rivojlanishini ta'minlash

eng muhim vazifalardan biri bo'lib, shashka ana shu jarayonda o'zining beqiyos imkoniyatlari bilan alohida o'rin egallaydi.

Shu sababli, shashka o'yinini ta'lim tizimida kengroq joriy etish, uni yoshlar o'rtasida targ'ib qilish va xalqaro miqyosda rivojlantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bu nafaqat sport yutuqlari, balki millatning intellektual salohiyatini oshirish, barkamol avlodni tarbiyalash uchun ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Abdullayev Sh., Qodirov B. *Shashka va shaxmat nazariyasi asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Rasskazov V. P. *Istoriya i teoriya shashki*. – Moskva: Nauka, 2012.
4. Хачатуров А. А. *Психология логических игр*. – Санкт-Петербург: Питер, 2010.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sportni rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish to'g'risida”gi qarorlari.
6. Xolmatov A. *Intellektual o'yinlar va ularning pedagogik ahamiyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
7. World Draughts Federation (FMJD). Rasmiy sayt: <https://www.fmjd.org>